

Księga Sofoniasza

1. Osoba proroka

Sofoniasz działał, jak wynika z tytułu księgi, za króla Jozjsza (641-609 przed Chr.). Imię *šepanyāh* (1,1) oznacza „Jahwe osłonił, ochronił”, „Oby Jahwe osłonił”, jakkolwiek jest proponowane też inne jego znaczenie: „Zafon jest Jahwe”. W tym wypadku imię odnosiłoby się do góry Zafon jako mitologicznego domu kananejskich bóstw w literaturze ugaryckiej. Jest jednak mało prawdopodobne, by ugaryckie imię z XV-XIV w. przed Chr. pojawiło się w Judzie w VII w. przed Chr. Inni komentatorzy, pozostając przy hebrajskim czasowniku *šāpan* („osłonić, ochronić, ukryć”), widzą pewną ambiwalentność w tym imieniu, odczytując je jako „Jahwe ukrywa się” – w kontekście dnia Jahwe za swoim gniewem.

Genealogia proroka Sofoniasza podana w nagłówku księgi (1,1) dochodzi aż do czwartego pokolenia. Tak rozbudowana genealogia, niespotykana w księgach prorockich, w opinii wielu egzegetów (po raz pierwszy tak Abraham Ibn Ezra w XII w. po Chr.) służy podkreśleniu, iż Sofoniasz jest prawnukiem króla Ezechiasza (728-699 przed Chr.). Nie ma jednak dowodów, że wspomniane jako ostatnie w tej genealogii imię Ezechiasza odnosi się do judzkiego króla, tym bardziej, że Amariasz, trzeci w linii przodków Sofoniasza, nie jest nigdzie wzmiankowany jako syn króla Ezechiasza. Wydaje się raczej, iż wymienienie aż czterech przodków Sofoniasza służy podkreśleniu, iż jest on czystej krwi Hebrajczykiem. Wątpliwości co do tego mogły się brać z powodu imienia jego ojca, Kuszyta, które mogło być imieniem własnym, ale też mogło wskazywać na obce pochodzenie ojca proroka (hebr. Kuszi = Etiopczyk).

Poza informacjami zawartymi w nagłówku księgi nie przynosi dalszych bezpośrednich informacji o osobie Sofoniasza. Jest on Judejczykiem, mieszkańcem Jerozolimy, na co wskazuje jego znajomość tego miasta, nie tylko jego topografii, ale również stosunków społecznych w niej panujących. Aktywność Sofoniasza przypada „na dni Jozjsza” (1,1), co znajduje potwierdzenie w treści głoszonych przez niego prorocत्व. Krytykowana w nich idolatria typu kananejskiego i asyryjskiego (1,4-6.9), sprawowany w niegodziwy sposób kult jahwistyczny (3,1-4), pycha i pogarda dla prawa Bożego (3,5.7.11.13), naśladowanie mody asyryjskiej (1,8-9) oraz nadużycia w handlu (1,10-13) odpowiadają końcowemu okresowi panowania Manassesesa (699-643 przed Chr.) oraz początkom panowania Jozjasza, który wykorzystując schyłek imperium neoasyryjskiego, podjął się reformy społecznej i religijnej państwa. Mimo że Sofoniasz nie jest wspominany w kontekście reformy deuteronomicznej, jego wyrocznie stanowiły bez wątpienia wsparcie dla reformatorskiej działalności Jozjasza. Ponieważ prorok nie wzmiankuje jeszcze jej rezultatów, można założyć że działał w latach trzydziestych VII w. przed Chr., a więc w okresie poprzedzającym te reformy.

2. Redakcja Księgi Sofoniasza

Księga Sofoniasza jest dziewiątą w zbiorze Dwunastu Proroków Mniejszych. Jej usytuowanie między Księgą Habakuka i Aggeusza w Biblii Hebrajskiej odpowiada nie tyle chronologii wystąpień wymienionych z imienia proroków (Habakuk, który zapowiada nieszczęścia mające spaść na Jerozolimę ze strony imperium neobabilońskiego, powinien być po Sofoniaszu), ile raczej służy perspektywie hermeneutycznej przyjętej przez redaktorów zbioru Dwunastu Proroków, którzy dowodzą, iż odrzucenie przez lud Sofoniaszowego wezwania do powrotu do Jahwe przyniosło w konsekwencji realizację przez Jahwe gróźb zapowiadanych wcześniej przez Habakuka.

Księga w obecnym swoim kształcie zawiera materiał pochodzący od proroka Sofoniasza, który w trakcie redakcji księgi został uzupełniony o mniejsze lub większe dodatki i glosy. Ustalenie jednak procesu powstania księgi pozostaje hipotetyczne. Marco Striek rozróżnia przeddeuteronomiczną i deuteronomiczną Księgę Sofoniasza, w której widzi również podeuteronomiczne przepracowania. Klaus Seybold opowiada się za wygnaniowymi redaktorami księgi. Ehud Ben Zvi natomiast powstanie księgi sytuuje we wczesnym okresie powygnaniowym. Sam jednak redakcyjny nagłówek księgi (1,1) zakłada jej lekturę w kontekście reform podjętych przez króla Jozjasza, co pozwala przyjąć przedwygnaniowe powstanie księgi (Martin A. Sweeney). Uznanie zamykającego księgę fragmentu 3,14-20 za powygnaniowy dodatek, wskazujący tym samym na ostateczny czas redakcji księgi, jest dyskusyjne, gdyż ten tekst zawiera wiele podobieństw do przedwygnaniowych psalmów celebrujących królowanie Jahwe (Ps 47; 95; 97).

3. Tekst Księgi Sofoniasza

Tekst masorecki księgi nie przedstawia większych trudności. Tekst księgi jest poświadczony również dwa peszery do Księgi Sofoniasza znalezione w Qumran (1QpZeph 1,18–2,2; 4QpZeph 1,12-13) oraz przez zwój Proroków Mniejszych z Muraba‘at (1,1; 1,11–3,6; 3,8-20) zawierający tekst bliski masoreckiemu (Mur 88). Tekst Septuaginty jest bliski spółgłoskowemu tekstowi hebrajskiemu Sofoniasza, zaś pewne różnice wynikają z dążenia tłumacza do oddania tekstu bardziej spójnego stylistycznie albo z interpretacji tekstu masoreckiego w kluczu monoteistycznym (np. w 2,11 tekst masorecki zawiera wyrażenie „bogowie ziemi”, co w Septuagincie zostaje przetłumaczone jako „bogowie ludów ziemi”).

4. Struktura Księgi

Większość komentatorów dopatruje się w Księdze Sofoniasza charakterystycznej dla ksiąg prorockich trójczłonowej struktury eschatologicznej:

- (1) zapowiedź kary dla Jerozolimy i Judy (1,2–2,3);
- (2) zapowiedź kary dla obcych narodów (2,4–15);
- (3) zapowiedź odrodzenia Jerozolimy i Judy pośród narodów (3,1-20).

W trzecim rozdziale księgi zostaje powtórzony schemat Bożej kary dla Jerozolimy (3,1-5) i obcych narodów (3,6-8), po którym następuje w porządku chiastycznym obietnica zbawienia dla narodów (3,9-10) i dla Syjonu (3,11-20).

Martin A. Sweeney dowodzi w oparciu o elementy retoryczne, syntaktyczne i leksykalne dwuczęściowej struktury księgi opartej na prorockiej zachęcie skierowanej do ludu, by „szukali Jahwe”. W tym układzie So 1,2-18 stanowi zapowiedź Dnia Jahwe, zaś So 2,1–3,20 przynosi zachętę do szukania Jahwe, to znaczy do wsparcia programu reform króla Jozjasza, którego celem jest przywrócenie właściwej formy kultu Jahwe w Jerozolimie, odrodzenie Królestwa Izraela i powrót do zasad sprawiedliwości społecznej.

5. Teologia Księgi

Od strony tematycznej Księga Sofoniasza wydawać się może mało oryginalna: dwa główne jej tematy teologiczne – dzień Jahwe i reszty Izraela – podejmowane są już wcześniej przez proroków (pierwszy przez Amosa, drugi przez Izajasza). Siła proroctwa Sofoniasza zawiera się w intensywności i emocjonalności jego wystąpienia, jak również w całościowym ujęciu wspomnianych tematów.

5.1. Dzień Jahwe

Prorok postrzega Boga jako uniwersalnego sędziego, który przez swoją interwencję w momencie ustalonym przez siebie (1,14-18) pokona wszelkie siły sprzeciwiające się Jego potędze. Prorok denuncjuje rozliczne grzechy wobec Jahwe: idolatrię (1,4-6), naruszenia prawa (3,4), przemoc wewnątrz społeczności Judy, jak również ze strony obcych narodów (1,8-12; 2,8; 3,3-4). Te występki rodzą się z pychy (2,10.15; 3,11) i braku zaufania Bogu (1,12; 3,2.7), które stanowią przyczynę wszelkich zachowań przeciwnych woli Bożej i w konsekwencji sprowadzają karę Bożą. Zapowiedź dnia Jahwe pojawia się w So 1,7.9.10.14-16. Jest ona pełna sarkazmu i ironii. Wobec bliskości tego dnia rodzi się napięcie pełne ciszy (1,7). Kara jest przedstawiona w jako rodzaj ofiary, którą Jahwe złoży z występnych zaproszonych na ucztę (1,7-8). Opis dnia Jahwe kulminuje w 1,14-16, w którym wykorzystane zostają motywy teofanijne (czerpiące z tradycji przymierza i świętej wojny) dla ukazania tego dnia jako „dnia gniewu” Jahwe (1,15). Ten fragment w przekładzie Wulgaty posłużył Tomaszowi z Celano († ok. 1260) do napisania sekwencji *Dies irae*.

5.2. Zbawienie ludu pokornego i ubogiego

Przed dniem gniewu Jahwe znajdą schronienie tylko ci, których prorok nazywa „ubogimi ziemi” (2,3), „ludem pokornym i ubogim” (3,12). Do tej grupy należą ludzie, którzy są posłuszni wobec słowa Bożego, czynią Bożą sprawiedliwość (2,3), a unikają czynienia niegodziwości, szczególnie

poprzez wypowiedziane słowa kłamstwa (3,13). Ich ubóstwo w kontekście historycznym wystąpienia Sofoniasza jest realne (to ubogi lud ziemi wsparł ośmioletniego Jozjasza w objęciu tronu po zamordowanym w spisku jego ojcu, Amonie; por. 2 Krl 21,23-24), jednakże zakłada również postawę ubóstwa duchowego, które zawiera się w pokornym zawierzeniu się imieniu Jahwe (3,12). Taka postawa nie stanowi sama w sobie gwarancji zbawienia (2,3: „może się ukryćcie w dzień gniewu Jahwe”), lecz wskazuje na właściwy sposób stanięcia przed Bogiem. Rzeczywista przemiana życia jest darem pochodzącym od Boga (3,9), który dokona radykalnej przemiany nie tylko „reszty Izraela” (3,13), ale też obcych narodów (3,9). Pośrodku tego ludu zamieszka na powrót Jahwe, który objawi jako jego Król (3,15) i Zbawca (3,17). Ta obecność Jahwe stanie się źródłem radości „córy Syjonu” (3,14.17).

Sofoniaszowa wizja odnowionego życia wywarła wpływ na późniejszych proroków (por. Iz 61,1; 66,2; Za 9,9) i znalazła oddźwięk w nauczaniu Jezusa. On to ogłasza błogosławionymi „ubogich w duchu” (Mt 5,3.5), do nich kieruje swoją zapowiedź królestwa Bożego (Łk 4,18), sam wreszcie daje przykład pokory i cichości (Mt 11,29).